

ქართული სამართლის კლასიკა

კანონის იურიდიული გუნება*

იროდიონ სურგულაძე

უმნიშვნელოვანესი თვისება, რომლითაც თანამედროვე სახელმწიფო არსებითად განსხვავდება აბსოლუტური მონარქიის რეჟიმისაგან, არის კანონის ბატონობა, როგორც ახალი დროის სახელმწიფოს ძირითადი დამახასიათებელი მომენტი.

თანამედროვე სახელმწიფო უფლებრივი სახელმწიფოა. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ კანონი მის ცხოვრებაში უმაღლესი ავტორიტეტის მატარებელი ძალაა. თანამედროვე სახელმწიფოში არსებულ სამ ხელისუფლებას შორის საკანონმდებლო ხელისუფლება აუცილებლად ბატონობს ორ დანარჩენზე. ეს იმიტომ, რომ თანამედროვე სახელმწიფოში იგი, თავისი სტრუქტურის მიხედვით, მონოდებულია გამოსატოს სახელმწიფოს საერთო ნება და კანონს მისცეს ის შინაარსი, რომელიც მცხოვრებთა უმრავლესობის ინტერესებს შეესაბამება.

ესაა პირველი პრინციპი, რომელსაც ეყრდნობა ახალი დროის სახელმწიფო.

მაგრამ ეს პრინციპი რომ პოლიტიკურ სინამდვილედ იქცეს, აუცილებელია სახელმწიფო ხელისუფლების ერთგვარი დიფერენციაცია; საჭიროა სახელმწიფოს მთლიანი ხელისუფლება ერთ ორგანოში კი არ მოემწყვდეს, არამედ დანაწილდეს სხვადასხვა ორგანოებს შორის, სახელმწიფოს წყობილებაში გატარდეს **separation des pouvoirs**. ამგვარად, თანამედროვე სახელმწიფო ორ მთავარ პრინციპზეა აგებული: ესაა, ერთი მხრივ, კანონის ბატონობა და მეორე მხრივ, ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი.

---

* 1923 წლის 28 თებერვალს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში წაკითხული სანიმუშო ლექცია.

სულ სხვა თვისებებით ხასიათდება ის პოლიტიკური რეჟიმი, რომელსაც აბსოლუტიზმს უწოდებენ. ძირითადი მომენტი, რომელიც აბსოლუტური მონარქიის იურიდიულ ბუნებას ახასიათებს, იმაში გამოიხატება, რომ აქ სახელმწიფოს მთელი ფუნქციები მონარქის ხელშია. ერთსა და იმავე დროს, მონარქი გამოსცემს კანონებს, განაგებს ქვეყანას და ჰქმნის მართლმსაჯულებას; მონარქი აქ სუვერენული ხელისუფლების მატარებელი ერთადერთი ორგანოა, სახელმწიფო მმართველობის ყველა ძაფი მასში, როგორც ფოკუსში იყრის თავს და მისგანვე იღებს უფლებრივ ძალას.

თავისთავად ცხადია, რომ ასეთი პოლიტიკური რეჟიმის დროს შეუძლებელია ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის სახელმწიფოს ცხოვრებაში გატარება. მეორე მხრივ, ამ გარემოებიდან ლოგიკური აუცილებლობით გამომდინარეობს ის ფაქტი, რომ აბსოლუტიზმის დროს კანონი მოკლებულია იმ უმაღლეს ავტორიტეტს, რომელიც მას თანამედროვე სახელმწიფოში პოლიტიკური ცხოვრების ძირითად ფაქტორად ჰქმნის. ეჭვგარეშეა, კანონი როგორც აბსტრაქტული და ზოგადი ხასიათის ნორმა, ცნობილი იყო *aneien regim*-ის დროსაც; მაგრამ ამ შემთხვევაში საკანონმდებლო მოქმედება უფრო ტექნიკური მიზანშეწონილობის მოსაზრებებით იყო ნაკარნახევი, ვინემ თვით კანონის იურიდიული მნიშვნელობის, მისი უმაღლესი ავტორიტეტის შეგნებით. საქმე ისაა, რომ არცერთ საზოგადოებრივ ორგანიზაციას არ შეუძლია თავისი მმართველობის განხორციელება მხოლოდ ინდივიდუალური და კონკრეტული ხასიათის განკარგულებებით, როგორც ამას სამართლიანად აღნიშნავს იერიინგი, ერთ აბსტრაქტულ ნორმას შეუძლია ათასი ინდივიდუალური განკარგულების მაგივრობა გასწიოს და ამიტომ თვით ხელისუფლების საკუთარი ინტერესი – ძალთა ეკონომია, შრომის გაადვილება და სხვა - აიძულებს მას ინდივიდუალური და კონკრეტული განკარგულებების სისტემა აბსტრაქტული და ზოგადი ნორმების უფრო მიზანშეწონილი ფორმით შეცვალოს.

აბსოლუტიზმის დროს კანონი სწორედ ამგვარ ფუნქციას ასრულებდა. ცენტრალური ხელისუფლების მიმართ ის მოკლებული იყო რაიმე ძალას და სავალდებულო მნიშვნელობას,

აბსოლუტურ მონარქიაში კი ის იყო მმართველობის უბრალო ტექნიკური საშუალება, უფრო მიზანშეწონილი, მაგრამ იმავე ღირსების მატარებელი, როგორც მმართველობის ინდივიდუალური აქტი. სრულის თანხმობით იმდროინდელ პოლიტიკურ სინამდვილესთან, ძველი რეჟიმის სახელმწიფო სამართლის დოქტრინა არავითარ განსხვავებას არ ხედავს კანონსა და ინდივიდუალურ განკარგულებას შორის მათი იურიდიული მნიშვნელობის მხრივ; როგორც ერთი, ისე მეორე - მონარქის ნების გამომხატველია და მათი შესრულების სავალდებულობა მეფის სუვერენობის პრინციპიდან გამომდინარეობს; მონარქის სურვილი თავისთავად უკვე კანონია.

ამგვარად, ძველი რეჟიმის წეს-წყობილების ფარგლებში კანონი და მთავრობის განკარგულება მხოლოდ იმით განსხვავდებოდა ერთიმეორისაგან, რომ პირველი მათგანი აბსტრაქტულ და ზოგად ნორმას გამოხატავდა, მეორე კი ინდივიდუალურ და კონკრეტულ შინაარსს ატარებდა; რაც შეეხება განსხვავებას მათი გამოქვეყნების წესის, ან მითუმეტეს, მათი იურიდიული მნიშვნელობის მხრივ, იგი ძველი რეჟიმის იურისპრუდენციისათვის უცნობი რამ იყო. ზოგადი ნორმების ანუ კანონის გამოცემა ძველი რეჟიმის დროსაც აუცილებელი იყო სახელმწიფო ხელისუფლების ნორმალური მოქმედებისათვის, მაგრამ ყოველ კერძო შემთხვევაში, როდესაც ზოგადი ნორმა ამა თუ იმ მიზეზით ზღუდავდა მონარქის მოქმედების სრულ თავისუფლებას, უკანასკნელს შეეძლო კანონის გაბათილება ინდივიდუალური განკარგულებით. კანონი ამგვარად უძლური იყო მონარქის ძალაუფლების წინააღმდეგ, რადგან სწორედ ამ ძალაუფლების შეუზღუდველობა, მისი ზეკანონური ხასიათი შეადგენს *aneien regim*-ის არსებით თვისებას.

დიდი რევოლუციის შემდეგ ეს მდგომარეობა ძირეულად იცვლება. რევოლუციური დოქტრინა ორი მთავარი წყაროდან სარგებლობს, ერთი მხრივ, მონარქის სუვერენობის იდეას ის უპირისპირებს სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპს. მხოლოდ ხალხს ან მის მიერ არჩეულ წარმომადგენლებს აკუთვნება საკანონმდებლო ფუნქციას და ამ წესით გამოცემული კანონი, როგორც სახელმწიფოს უზენაესი ორგანოს ნების გამომხატველი, აღჭურ-

ვილი უმაღლესი ავტორიტეტით, სავალდებულოა არა მარტო მოქალაქეთათვის, არამედ სახელმწიფო ხელისუფლების სხვა ორგანოებისთვისაც. მეორე მხრივ, რევოლუციური დოქტრინის ძირითად მოთხოვნილებას შეადგენს ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი, საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების ერთიმეორისაგან გამოყოფა. ამ ორი პრინციპიდან გამომდინარეობს ის ცნება კანონისა, რომელიც შემუშავებულ იქნა რევოლუციური დოქტრინით და რომელიც საფუძვლად უნდა დაედოს კანონის თანამედროვე ფორმალურ კონსტრუქციას.

ერთი მხრივ, საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოების დიფერენციაცია თავისთავად იწვევს ფორმალურ განსხვავებას კანონსა და მთავრობის განკარგულებას შორის, პირველი მათგანი საკანონმდებლო, მეორე კი - აღმასრულებელი ხელისუფლების ნების გამომხატველია. ფორმალური თვალსაზრისით კანონი ისეთი მოთხოვნაა, რომელიც გამოცემულია საკანონმდებლო ორგანოს მიერ; ყოველი აქტი, ექნება მას ინდივიდუალური თუ ზოგადი ნორმის ხასიათი, თუ კი ის გამოქვეყნებულია საკანონმდებლო წესით საკანონმდებლო ორგანოს მიერ, კანონის თვისებას ატარებს. ამის მიხედვით, ვერცერთი სხვა ორგანოს განკარგულებას კანონს ვერ დავუძახებთ. მეორე მხრივ, სახალხო სუვერენიტეტის იდეა, რომელიც უდიდეს როლს თამაშობს რევოლუციურ დოქტრინაში და კანონმდებლობაში, თავისებური შინაარსი შეაქვს კანონის ცნებაშიც. ეს პრინციპი გულისხმობს, რომ უზენაესი ძალაუფლება სახელმწიფოში თვითონ ხალხს ეკუთვნის და ამიტომ, კანონი, რომელიც ხალხის ან მის მიერ არჩეული ორგანოს ნებისყოფას გამოხატავს, უმაღლესი ავტორიტეტის და მნიშვნელობის მატარებელია. ვინემ მთავრობის განკარგულება; უკანასკნელს მხოლოდ იმდენად აქვს სავალდებულო ხასიათი, რამდენადაც იგი არ ეწინააღმდეგება საკანონმდებლო წესით გამოცემულ ნორმას. ამაში გამოიხატება ის პრინციპი, რომელსაც სახელად კანონის უპირატესობითი მნიშვნელობა ეწოდება. ეს პრინციპი არ უნდა იქნეს გაგებული იმ აზრით, თითქოს კანონის ქვეშევრდომისათვის უფრო სავალდებულო იყოს, ვინემ მთავრობის განკარგულება; სახელმწიფო ხელისუფლების ყოველი გამოაშკარავება, კანონიერ

ფორმებში ჩამოყალიბებული ერთგვარად, და, სახელდობრ, აუცილებლად სავალდებულოა მოქალაქეთათვის; სახელმწიფო ერთგვარად უზრუნველყოფს თავის აქტების სავალდებულო ძალას, რომელ ორგანოსაც არ უნდა ეკუთვნოდეს ეს აქტები. არა სახელმწიფოს ურთიერთობაში მოქალაქეებისადმი, არამედ საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოების ურთიერთდამოკიდებულებაში აშკარავდება კანონის უპირატესობითი მნიშვნელობა: კანონი მხოლოდ კანონითვე შეიძლება იქნეს შეცვლილი, შეჩერებული, ან აუთენტურად განმარტებული; მთავრობის არცერთ განკარგულებას არ შეუძლია რაიმე შესწორება შეიტანოს კანონის შინაარსში ანდა შეაჩეროს მისი მოქმედება. აქედან ის დასკვნა გამოდინარეობს, რომ მთავრობის ყოველ განკარგულებას კანონს დამორჩილებული ხასიათი აქვს; მართლაც, თუ კანონის შეცვლა ან გაუქმება მხოლოდ კანონს შეუძლია, ეს იმას ნიშნავს, რომ მთავრობის განკარგულებას მხოლოდ იმდენად აქვს იურიდიული მნიშვნელობა, რამდენად იგი არ ეწინააღმდეგება კანონს.

აზრი იმის შესახებ, რომ მთავრობის განკარგულებას კანონს დამორჩილებული ხასიათი აქვს, სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპის უშუალო შედეგია, მაგრამ პოლიტიკურ სინამდვილეში, მისი მთლიანი განხორციელება იმთავითვე არ მომხდარა. ამ მხრივ, საინტერესოა რეტროსპექტიული აღდგენა იმ ევოლუციისა, რომელიც ამ იდეამ განიცადა, კერძოდ, საფრანგეთში, სადაც იგი ევროპის კონტინენტზე პირველად წარმოშვა რევოლუციურმა მოძრაობამ. თითქმის სულ უკანასკნელ დრომდე საფრანგეთის როგორც ადმინისტრაციულ პრაქტიკაში, ისე ადმინისტრაციული სამართლის დოქტრინაში გამეფებული იყო აზრი, რომლის მიხედვით არსებობს მთავრობის განკარგულებათა მთელი დარგი, რომლის დამახასიათებელ თვისებას მათი ზეკანონიკური ხასიათი შეადგენს. ამ აქტების სახით ადმინისტრაციულ მეცნიერებას ეწოდა აღმასრულებელი ხელისუფლების ისეთი მოქმედება, რომელსაც უმთავრესად განსაკუთრებული პოლიტიკური მიზანი ახასიათებდა, სახელმწიფოს ცხოვრებაში, დოქტრინის მიხედვით, ხშირად არის ისეთი მომენტები, როდესაც აღმასრულებელი

ხელისუფლება, საზოგადოებრივი ცხოვრების არსებობის და მშვიდობიანობის უზრუნველსაყოფად, მიმართავს ისეთ ზომებს, რომლებიც მოქალაქეთა უფლებებს ზღუდავს. ასეთი ზომების გამართლებას საზოგადოებრივი ცხოვრების განსაკუთრებული მდგომარეობა იძლევა და ისინი ზეკანონოვნად ხასიათს ატარებს. აღმასრულებელი ხელისუფლება, რასაკვირველია, პასუხისმგებელია ასეთი ზომებისათვის პოლიტიკურად, მაგრამ შეუძლებელია ამ ზომების, სხვა ადმინისტრაციული აქტების მსგავსად. სასამართლო-საადმინისტრაციო წესით გასაჩივრება ან გაუქმება.

როგორც პრაქტიკაში, ისე თეორიაში ამ საკითხის შესახებ უკანასკნელ დროს არსებითი გარდატეხა მოხდა. პოლიტიკური აქტები, თანამედროვე შეხედულების მიხედვით, სრულებით არ ატარებს რაიმე განსაკუთრებულ ხასიათს. ლაფერიე, დიუგი, ბერტელემი და სხვები ერთხმად აღნიშნავენ, რომ არ არსებობს არავითარი განსხვავება მათი იურიდიული მნიშვნელობის და ძალის მხრივ პოლიტიკურ და უბრალო ადმინისტრაციულ აქტებს შორის: როგორც ერთს, ისე მეორეს მხოლოდ იმდენად აქვს სავალდებულო ხასიათი, რამდენადაც ისინი არ ეწინააღმდეგებიან კანონს.

არსებობს კიდევ ერთი მოვლენა თანამედროვე სახელმწიფოს ცხოვრებაში, რომელიც, პირველი შეხედვით, ეწინააღმდეგება კანონის სუვერენობის პრინციპს. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ეგრეთ-წოდებული საგანგებო ბრძანებები. უკანასკნელთა დამახასიათებელი თვისება იმაში გამოიხატება, რომ მათ შეუძლიათ შეცვალონ, შეაჩერონ ანდა აუთენტურად განმარტონ კანონი. ამისდა მიუხედავად, საგანგებო ბრძანებათა ინსტიტუტი არ ეწინააღმდეგება კანონის ბატონობის პრინციპს; და ეს იმიტომ, რომ ერთი მხრივ, აღმასრულებელი ორგანოს მიერ მათი გამოქვეყნება შესაძლებელია მხოლოდ დამფუძნებელი ხელისუფლების სპეციალური დელეგაციის ძალით, მეორე მხრივ-კი, მათ ყოველთვის პროვიზორული ხასიათი აქვთ და განსაკუთრებული მდგომარეობის შეცვლის შემდეგ, როდესაც შესაძლებელი ხდება საკანონმდებლო ორგანოს ნორმალური მოქმედება, განსაკუთრებული ზომა განსახილველად საკანონმდებლო ორგანოს უნდა წარედ-

გინოს; უკანასკნელს შეეძლო იგი უარყოს, ანდა დაამტკიცოს და კანონის ძალა მისცეს. ამ შემთხვევაშიც, კანონის სუვერენული ძალა შეუზღავდა და ურყევი რჩება.

ზემოაღნიშნულიდან შესაძლებელია რამდენიმე დასკვნის გაკეთება. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ხელისუფლების დანაწილების პრინციპიდან ლოგიკურად გამომდინარეობს ფორმალური განსხვავება კანონსა და მთავრობის განკარგულებას შორის: ამ ნიადაგზე შესაძლებელია კანონის წმინდა ფორმალური კონსტრუქცია; ფორმალური თვალსაზრისით, კანონი ეწოდება ყოველ აქტს, რომელიც საკანონმდებლო ორგანოს მიერ იქნება გამოცემული; თავისთავად ცხადია, რომ კანონის და მთავრობის განკარგულების ფორმალურ განსხვავებას საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოების ერთიმეორისაგან გამოყოფა უდევს საფუძვლად; ეს განსხვავება მხედველობაში იღებს არა კანონის შინაგან ბუნებას, არამედ სახელმწიფო ორგანოების სხვადასხვაობას და თუ კანონის ასეთ ფორმალურ კონსტრუქციას ერთგვარი მნიშვნელობა აქვს იურიდიული პრაქტიკისათვის, იგი სრულებით არაფერს გვეუბნება იმ თვისებაზე, რომლითაც კანონი ხასიათდება თავისთავად.

როგორც ზევით აღვნიშნეთ, სახალხო სუვერენიტეტის იდეას უფრო განსხვავებული შინაარსი შეაქვს კანონის ცნებაში. დიდი რევოლუციის დედააზრი იმაშია, რომ მან მეფის სუვერენული უფლებები სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპით შეცვალა; სახელმწიფო ხელისუფლების ერთადერთ ბატონ-პატრონად ამიერიდან მხოლოდ ხალხი ითვლება, სახელმწიფოს ყოველი აქტი მისი ნების გამომხატველია, სახელმწიფოს ყოველი ორგანო მის სურვილს ემორჩილება და ცხოვრებაში ატარებს, პრინციპულად, ამგვარად, სახელმწიფო ხელისუფლების არცერთი ფუნქცია არ შეიძლება რომ სუვერენული ერის კომპეტენციის დამოუკიდებლად არსებობდეს, სახელმწიფოს მთელი ძალა-უფლება სავსებით მოთავსებულია ერში, როგორც იურიდიულ მთლიანობაში. რამდენადაა პრაქტიკულად მოსახერხებელი ხალხისთვის თავისი სუვერენული უფლებების უშუალოდ განხორცილება? როგორც მონტესკიე, ისე რუსო აღიარებდნენ, რომ შეუძლებელია ხალხის მიერ უშუალოდ ან წარმომადგენლობითი ორგანოს საშუალებით აღმასრულებელი

ფუნქციის შესრულება; ამავე აზრს იზიარებდა რევოლუციური პერიოდის დოქტრინა და კანონმდებლობა. თუკი აღმასრულებელი ფუნქცია სუვერენული ხალხის უშუალო მოქმედების ფარგლებს გარეშე რჩება, მეორე მხრივ კი საკანონმდებლო ხელისუფლება ერთადერთი დარგია, სადაც სუვერენულ ერს შეუძლია თავისი ნების შესრულება უშუალოდ ან წარმომადგენლების საშუალებით, თავისთავად ცხადია, საკანონმდებლო ორგანო, როგორც სუვერენული ხასიათის მატარებელი, უპირატეს ადგილს იჭერს სახელმწიფო წყობილებაში, და ამ ორგანოს ყოველი დადგენილება, როგორც სახელმწიფოს სუვერენული ნების გამომხატველი, მეტი ავტორიტეტით, მეტი იურიდიული მნიშვნელობით არის აღჭურვილი, როგორც ზემოთ ვთქვით, ამ თვისებას იურიდიულ მეცნიერებაში კანონის უპირატესობით მნიშვნელობას უწოდებენ. ზემოთმოყვანილი მსჯელობიდან ადვილი გასაგებია, რომ ეს თვისება სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპის შედეგია. ადვილი დასამტკიცებელია, რომ ამ თვისებასაც მხოლოდ იმდენად აქვს მნიშვნელობა, რამდენადაც მხედველობაში გვაქვს კანონის ფორმალური ცნება, რომ კანონის უპირატესი მნიშვნელობა არა კანონის შინაგან იურიდიულ ბუნებას აღნიშნავს, არამედ ლოგიკურად გამომდინარეობს საკანონმდებლო ორგანოს განსაკუთრებული უპირატესი მნიშვნელობიდან სახელმწიფო წყობილებაში. ამგვარად, ის განსხვავებული მომენტი, რომელიც სახალხო სუვერენიტეტის იდეას შეაქვს კანონის ცნებაში, დამახასიათებელია მხოლოდ კანონის ფორმალური კონსტრუქციისათვის.

ყველა ზემოთმოყვანილის შემდეგ შესაძლებელია კანონის მთლიანი ფორმალური განმარტება: ფორმალური თვალსაზრისით კანონი ეწოდება ყოველ აქტს, რომელიც სახელმწიფოს სუვერენული, საკანონმდებლო ორგანოს მიერ არის გამოცემული და, რომელსაც აღმასრულებელი ხელისუფლების აქტებთან შედარებით, უპირატესი მნიშვნელობა აქვს.

კანონის მარტო ფორმალური კონსტრუქცია საკმარისი არ არის და ეს რომ ნათელვყოთ, საჭიროა შემდეგ მოვლენას მივაქციოთ ყურადღება: ყველა ის აქტი, რომელსაც საკანონმდებლო ორგანო ასრულებს თავისი კომპეტენციის ფარგლებში, ერთფეროვან სახეს

როდი ატარებს. პირიქით, შინაგანი იურიდიული ბუნების მხრივ, ისინი არსებითად განსხვავდებიან ერთიმეორესაგან. ზოგადი ხასიათის ნორმებთან ერთად, საკანონმდებლო ორგანოს აქტი თავის საგნად ხშირად ინდივიდუალურ საგანს ან მოვლენას ასახავს. მაგალითად, საკანონმდებლო ორგანოს დადგენილება სახელმწიფოს უძრავი ქონების გაყიდვის ინდივიდუალური კონცესიის გაცემის შესახებ და სხვა. საკანონმდებლო ორგანოს აქტების ასეთი სხვადასხვაობა ადვილი გასაგებია, თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ სახელმწიფოს ცენტრალური ორგანოების კომპეტენციის ფორმალური განსაზღვრა მთლიანად როდი თანაბრობს შესაფერი ფუნქციების მატერიალურ ცნებას; ხშირად ესა თუ ის საკითხი საკანონმდებლო ორგანოს კომპეტენციაში შედის არა იმიტომ, რომ ამას საკანონმდებლო ფუნქციის მატერიალური ცნება მოითხოვს, არამედ საკითხის განსაკუთრებული პოლიტიკური მნიშვნელობა აუილებლად ხდის მის განხილვას საკანონმდებლო წესით: არა იურიდიული, არამედ პოლიტიკური ხასიათის მოტივები თამაშობენ გადამწყვეტ მნიშვნელობას. როგორც ყოველთვის, ისე ამ შემთხვევაშიც დაუშვებელია იურიდიული და პოლიტიკური თვალსაზრისის ერთმანეთში არევა. წმინდა თეორიულმა გამოკვლევამ ასეთ შემთხვევაში გვერდი უნდა აუაროს პოლიტიკური მოტივებით ნაკარნახევ მოსაზრებებს.

საკანონმდებლო ორგანოს აქტები სხვადასხვა ხასითს ატარებს, თუ რა მიზეზებით არის გამოწვეული ეს სხვადასხვაობა, იურიდიულ მსჯელობას არ აინტერესებს; მისი მიზანია ამ განსხვავებას იურიდიული განმარტება მისცეს. ცხადია, რომ ფორმალური თვალსაზრისი აქ უკვე საკმარისი არ არის, ვინაიდან, საკითხი ეხება არა სხვადასხვა ორგანოს აქტებს, არამედ ერთი და იგივე ორგანოს აქტების სხვადასხვაობას. იურიდიული მსჯელობა ამ შემთხვევაში მიზნად ისახავს, ამ სხვადასხვაობის საფუძველი შესაფერი აქტების იურიდიულ ბუნებაში გამოიხატოს. საკითხის ამგვარად დასმით ჩვენ თავისთავად გადავდივართ კანონის მატერიალურ ცნებაზე.

აზრი იმის შესახებ, რომ აუცილებელია კანონის ფორმალური და მატერიალური ცნების ერთიმეორისაგან განსხვავება ჩაითვალოს *communis opinio doctorum*; ლაბანდი, ანშუცი, გ. მეიერი და ელინეკი

გერმანიაში, ესმენი, დიუგი, პლანიოლი, არტურ და ორიუ საფრანგეთში, ამ განსხვავებას საფუძვლად უდებენ თავის შეხედულებას კანონზე. თუ კი ეს განსხვავება თითქმის საყოველთაოდ მიღებულად უნდა ჩაითვალოს, სამაგიეროდ, საკითხი იმის შესახებ, თუ რას წარმოადგენს კანონი მატერიალური თვალსაზრისით, როგორი ძირითადი კონსტიტუციური თვისებებით ხასიათდება იგი, ერთგვარ გადაჭრას როდი პოულობს თანამედროვე იურიდიულ ლიტერატურაში, მიუხედავად ამისა, ამ აზრთა სხვადასხვაობაში შესაძლებელია საერთო მომენტების აღმოჩენა, რაც საფუძვლად უნდა დაედოს კანონის მატერიალურ კონსტრუქციას.

ფორმალური თვალსაზრისიდან განსხვავებით, კანონის მატერიალური ცნება შინაგანი იმანენტური ბუნების ანალიზიდან გამოდის და ამ მხრივ, იგი კანონის ძირითად თვისებას იმაში ხედავს, რომ უკანასკნელი ყოველთვის ობიექტური სამართლის ნორმას გამოხატავს. თავისთავად ცხადია, რომ ასეთი უშუალო დამოკიდებულების მიხედვით, კანონი თავის შინაგან ბუნებაში იმეორებს ყველა იმ მომენტს, რომელიც დამახასიათებელია ობიექტური სამართლის ნორმისათვის; ორი მთავარი თვისება ახასიათებს სამართლის ნორმას: **ეს არის, ერთი მხრივ, მისი ზოგადი, საერთო და მეორე მხრივ, მისი იმპერატიული ხასიათი.** აქედან თავისთავად გამომდინარეობს, რომ კანონის მატერიალური ცნება აუცილებლად შეიცავს ამ ორ თვისებას რომ მატერიალური თვალსაზრისით, კანონი საერთო ხასიათის ნორმაა, რომელიც იმპერატიული თვისებით არის აღჭურვილი. ეს ორი მომენტი ცალ-ცალკე უნდა იქნეს განხილული, ვინაიდან, თითოეული მათგანი დაკავშირებულია მთელ რიგ სპეციალურ საკითხებთან.

თავდაპირველად შევჩერდებით კანონის საერთო ხასიათზე. ამ თვისების მიხედვით, კანონი ისეთ ბრძანებას (**disposition**) შეიცავს, რომლის მნიშვნელობა არ ისაზღვრება რომელიმე კერძო, ინდივიდუალური მოვლენით, არამედ თავის იურიდიულ ძალას ინარჩუნებს ყველა სხვა ანალოგიური შემთხვევისთვისაც. კანონი ზოგად ხასიათს ინარჩუნებს იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც მისი შეფარდება (**application**), მისი აქტიური ამოქმედება მხოლოდ ერთ-ხელ მომხდარა. ამ მხრივ, იგი არსებითად განსხვავდება ინდივი-

დეალური განკარგულებისაგან, რომელსაც ყოველთვის კონკრეტული საგანი ან მოვლენა აქვს მხედველობაში და მასთან შეფარდების შემდეგ თავის ძალას ჰკარგავს, ვინაიდან, უკვე მიღწეულია ის მიზანი, რომლისთვისაც იგი გამოცემული იყო. კანონის საერთო თვისებიდან, მეორე მხრივ, თავისთავად გამომდინარეობს მისი აბსტრაქტული ხასიათი; თავისი შინაარსის მხრივ, იგი არ არის დაკავშირებული განსაზღვრულ ინდივიდუალურ საგანთან ან მოვლენასთან.

აზრი იმის შესახებ, რომ კანონის დამახასიათებელ თვისებას მისი საერთო და აბსტრაქტული ხასიათი შეიცავს, თანამედროვე მეცნიერების სპეციალურ მიღწევას როდი შეადგენს; ძველი საბერძნეთის ფილოსოფიაში, კერძოდ, პლატონის და არისტოტელეს სისტემებში ნათლად შეგვიძლია გავარჩიოთ კანონის ასეთი გაგება. ამავე აზრს შუა საუკუნეებში იმეორებს ყველა ის პოლიტიკური მწერალი, რომლებიც მეფის ინდივიდუალურ უფლებას ხალხის სუვერენობის პრინციპს უპირისპირებენ. დიდი რევოლუციის განთიადზე რუსომ განსაკუთრებთ მკაფიოდ აღნიშნა კანონის ეს თვისება: „როდესაც მე ვამბობ, რომ კანონის ობიექტი ყოველთვის ზოგად ხასიათს ატარებს, ამით ის მინდა აღვნიშნო, რომ კანონი მოქალაქეს მხედველობაში იღებს, როგორც საზოგადოების აბსტრაქტულ ელემენტს და არასოდეს არ არის დაინტერესებული ადამიანით, როგორც ინდივიდუალური პიროვნებით ან მისი მოქმედების ინდივიდუალური თვისებებით“. თანამედროვე იურიდიული მეცნიერების საუკეთესო წარმომადგენლები – ესმენი, დიუგი, პლანიოლი, არტური, ორიუ, მოლი, გერბერი, გ. მეიერი და სხვანი ერთხმად აღნიშნავენ, რომ საერთო, ზოგადი შინაარსი მატერიალური კანონის ყველაზე უფრო დამახასიათებელ თვისებად უნდა ჩაითვალოს.

თუ დაუკვირდებით სამართლის იმ ნორმებს, რომლებსაც კანონის ფორმა აქვს მიღებული, ადვილად შევამჩნევთ მათ შორის ისეთ კანონებს, რომლებიც, თუმცა, საერთო და ზოგად ხასიათს ატარებს, მაგრამ, ამასთანავე, გამოცემულია განსაზღვრული ვადით და მხოლოდ იმ ხნის განმავლობაში მათ აქვთ სავალდებულო ხასიათი. ასეთია ყველა ე.წ. დროებითი კანონი. სხვა

მატერიალურ კანონებთან ერთად დროებით კანონებსაც მათი შინაარსის საერთო და ზოგადი თვისება ახასიათებს; ერთადერთი განსხვავება მათ შორის იმაში გამოიხატება, რომ ჩვეულებრივი კანონის მოქმედება იმთავითვე განსაზღვრული არ არის და სავალდებულო ხასიათს ინარჩუნებს მანამ, სანამ ახალი კანონით არ იქნება შეცვლილი; დროებითი კანონის მოქმედების ვადა კი გამოცემისთანავე არის აღნიშნული. ამ განსხვავების მიხედვით, ზოგიერთი ავტორით დროებით კანონებს არ თვლის მატერიალურ კანონებად და ცდილობს დროებითი კანონები საკანონმდებლო ორგანოს მიერ გამოცემულ ადმინისტრაციულ განკარგულებას დაუახლოვოს. ამ ავტორების აზრით, მატერიალური კანონის მთლიანი დახასიათებისათვის საკმარისი არ არის მათი შინაარსის ზოგადი და საერთო თვისება; მატერიალურ კანონს, ამასთანავე, ახასიათებს მისი მოქმედების დროის განუსაზღვრელობაც. მაგალითად, ესემენი შემდეგნაირად მსჯელობს ამ საკითხის შესახებ; კანონი --- ამბობს იგი --- შეიძლება განვმარტოთ, როგორც ისეთი წესი, რომელიც დადგენილია მომავალი დროისათვის ვადის განუსაზღვრელად. ეჭვგარეშეა, ყოველ სახელმწიფოში არსებობს ისეთი კანონები, რომლებიც გამოცემულია განუსაზღვრელი ვადით, მაგრამ უმრავლეს შემთხვევაში, აქ ჩვენ საქმე გვაქვს საკანონმდებლო ორგანოს მიერ გამოქვეყნებულ ადმინისტრაციულ აქტებთან; ესემენის აზრით, ასეთი დასკვნა აუცილებელია, თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ კანონი უპირველეს ყოვლისა, სამართლიანი უფლებრივი ნორმაა; ამიტომ ძნელი წარმოსადგენია, თუ რატომ უნდა მოუვიდეთ აზრად კანონის ავტორებს ამ ნორმის მოქმედების განსაზღვრა ამა თუ იმ ვადით, ესემენის ამ აზრს, იზიარებენ ბუვიე და გასტონ ჟეზი.

ჩვენი აზრით, ასეთი შეხედულება მოკლებულია საფუძველს. სინამდვილეში არცერთი კანონი არ არის გამოცემული განუსაზღვრელი ვადით, პოლიტიკურ ურთიერთობათა მუდმივი ცვალებადობა თავისთავად გულისხმობს, რომ ყოველი კანონი თავის არსებობაში მჭიდროდ არის დაკავშირებული შესაფერ სოციალურ ურთიერთობასთან და მაშასადამე განსაზღვრულია თავის მოქმედებაში. რეალურად, არცერთი კანონი არ არის მარადიული

არსებობის მატარებელი. თუკი ზოგიერთ შემთხვევაში საკანონმდებლო ორგანო იმთავითვე საზღვრავს ამა თუ იმ კანონის მოქმედების ვადას, ეს გარემოება სრულებით არ აიხსნება ამ კანონის იურიდიული ბუნების სპეციფიკური თვისებით. არამედ იგი დამოკიდებულია ან იმ სოციალური ურთიერთობის განსაკუთრებულ შინაარსზე, რომელიც კანონის საგანს შეადგენს ან კიდევ, ნაკარნახევია რაიმე პოლიტიკური მოტივით, მაგალითისათვის შეგვიძლია შევჩერდეთ საბიუჯეტო კანონზე. ჩვეულებრივ, საბიუჯეტო კანონი ერთი წლის ვადით ქვეყნდება და ამ მხრივ იგი, ეჭვგარეშეა, დროებით კანონს წარმოადგენს. თავისი შინაარსის მიხედვით, საბიუჯეტო კანონი ჩვეულებრივ ზოგად და აბსტრაქტულ ხასიათს ატარებს, ვინაიდან, მას მხედველობაში აქვს არა ესა თუ ის ინდივიდუალური საგანი, არამედ სახელმწიფო ცხოვრების ფინანსური მხარე, ამიტომ იგი, შინაგანი იურიდიული ბუნების მხრივ, არაფრით არ განსხვავდება მატერიალური კანონისაგან. რაც შეეხება იმას, რომ ფინანსური კანონი ჩვეულებრივ ერთი წლის ვადით ქვეყნდება, ეს გარემოება იმ მოვლენით აიხსნება, რომელიც ამ კანონის იურიდიული ბუნებისათვის სრულებით არ არის დამახასიათებელი და მისი იურიდიული შემეცნების დროს მხედველობაში ვერ მიიღება. საბიუჯეტო კანონის ერთი წლის ვადა უმთავრესად ორი მოტივით არის გამოწვეული: ერთი მხრივ, სახელმწიფოს ფინანსური ცხოვრება იმდენად ცვალებადია, რომ შეუძლებელია უფრო მეტი ხნით შემოსავალგასავლის ნავარაუდები ბალანსის წინასწარ გაკეთება; მეორე მხრივ, საბიუჯეტო კანონის მოკლე ვადას ის მნიშვნელობა აქვს, რომ საკანონმდებლო ორგანოს იგი საშუალებას აძლევს, მუდამ კონტროლქვეშ იყოლიოს აღმასრულებელი ხელისუფლება. როგორც პირველი ისე მეორე მოტივი მოკლებულია ყოველგვარ მნიშვნელობას საბიუჯეტო კანონის იურიდიული შემეცნების დროს.

ეს აზრი კიდევ სხვანაირადაც შეიძლება დამტკიცდეს, როგორც ცნობილია, საბიუჯეტო კანონშიც არსებობს ე.წ. მუდმივი ნაწილები, როგორცაა მაგალითად, სახელმწიფო ვალის პროცენტები, მუდმივი გადასახადები და სხვა, რომლებიც ყოველწლიურ

საკანონმდებლო განხილვას არ საჭიროებენ. ესმენის მსჯელობას რომ მივყვეთ, საბიუჯეტო კანონს ორგვარი იურიდიული კვალი-ფიკაცია უნდა გავუკეთოთ; სახელდობრ, ბიუჯეტის ის ნაწილი, რომელიც ვადთ არ არის განსაზღვრული, მატერიალურ კანონად უნდა ვცნოთ, ხოლო ის ნაწილი, რომელიც ყოველწლიურ საკანონმდებლო განხილვას მოითხოვს, ადმინისტრაციულ განკარგულებად. ამგვარად, ერთი და იგივე კანონი, ერთსა და იმავე დროს, მატერიალური კანონიც არის და ადმინისტრაციული განკარგულებაც. ძნელია, ადამიანი დაეთანხმოს იმგვარ კონსტრუქციას, რომელიც ასეთ შედეგებს იძლევა.

თუ კანონის მოქმედების ამა თუ იმ ვადით განსაზღვრა ან განუსაზღვრელობა არავითარ გავლენას არ ახდენს კანონის იურიდიულ ბუნებაზე, ცხადია, რომ ერთადერთი თვისება, რომელიც ჩვენს მიერ იყო ჯერჯერობით აღნიშნული და, რომელიც დამახასიათებლად უნდა ჩაითვალოს კანონის მატერიალური ცნებისათვის, კანონის საერთო და აბსტრაქტული ხასიათია.

ამ დებულების წინააღმდეგ ხშირად იყენებენ შემდეგ მოსაზრებას; მართალია, რომ კანონს საერთო და აბსტრაქტული თვისება ახასიათებს, მაგრამ, აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ გამოცემული რეგლამენტი ან განკარგულება (**Verordnung**) ასეთსავე საერთო და აბსტრაქტულ ხასიათს ატარებს; აქედან ის დასკვნა გამოჰყავთ, რომ საერთო შინაარსი ვერ ჩაითვლება კანონის სპეციფიკურ თვისებად.

თავისთავად ცხადია, რომ ამ საკითხის გადაჭრა აუცილებლად მოითხოვს რეგლამენტის ან განკარგულების (**Verordnung**) იურიდიული ბუნების წინასწარ შემეცნებას. რეგლამენტის ფორმალური განსაზღვრა მეცნიერებაში არ ინვესს აზრთა სხვადასხვაობას; თითქმის ყველა ახასიათებს რეგლამენტს, როგორც ისეთი საერთო ხასიათის განკარგულებას, რომელიც გამოცემულია სახელმწიფოს ამა თუ იმ ორგანოს მიერ, გარდა პარლამენტისა, ანუ ისეთ განკარგულებას, რომელიც გამოქვეყნებულია არა საკანონმდებლო წესით. ადვილი გასაგებია, რომ ის ავტორები, რომელთაც მიღებული აქვთ კანონის მხოლოდ ფორმალური კონსტრუქცია, როგორც მაგალითად, დიუკროკი, ბედანი, ჟაკლენი, ოტო მაიერი

და სხვა უარყოფენ ყოველგვარ ნათესაობას კანონსა და რეგლამენტს შორის. მაგრამ, ზოგიერთი ის ავტორიც კი, რომელსაც შეგნებული აქვს ფორმალური და მატერიალური თვალსაზრისის სხვადასხვაობა, კანონის იურიდიული ბუნების კონსტრუქციის დროს პრინციპულ განსხვავებას პოულობენ კანონსა და რეგლამენტს შორის. ამ ავტორების აზრით, საერთო და აბსტრაქტული ხასიათი საკმარისი არ არის მატერიალური კანონის კონსტრუქციისათვის. საჭიროა კიდევ სხვა სპეციფიკური მომენტები, რომლებიც კანონის მატერიალურ ცნებაში შედის, და რომლებიც მატერიალურ კანონს პრინციპულად ასხვავებს საერთო ხასიათის ადმინისტრაციული განკარგულების ან რეგლამენტისგან. მაგალითად, არტური შემდეგნაირად მსჯელობს ამ საკითხის შესახებ: კანონი – ამბობს იგი – საერთო ნორმაა, რომელიც აღმასრულებელი ორგანოს რეგლამენტისაგან განსხვავებით, შეზღუდული არ არის უკვე არსებული სამართლის ნორმებით; როდესაც კანონმდებელი ამა თუ იმ ნორმას აწესრიგებს, იგი ამას ჩადის განუსაზღვრელი თავისუფლებით, იგი, ამ შემთხვევაში, სარგებლობს მთლიანი და რადიკალური სუვერენიტეტით, რეგლამენტი კი, არტურის აზრით, თუმცა საერთო ხასიათს ატარებს, მაგრამ აღჭურვილი არ არის რადიკალური სუვერენიტეტით, და ამიტომ, მას კანონს ვერ დავარქმევთ. ასეთი შეხედულება გამომწვეულია ფორმალურ და მატერიალურ თვალსაზრისთა ერთმანეთში არევით, თავის განმარტებაში არტური უფრო საკანონმდებლო პროცესს ახასიათებს, ვიდრე კანონის იურიდიულ ბუნებას. არტური იმ იდეის ზეგავლენის ქვეშ იმყოფება, რომლის მიხედვით კანონი სახელმწიფოს სუვერენული ორგანოდან გამოდის, და ამიტომ, უნებლიედ, კანონის მატერიალურ განმარტებაში ფორმალური მომენტი შეაქვს.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ადმინისტრაციულ რეგლამენტთან შედარებით, კანონს უპირატესი მნიშვნელობა ახასიათებს, მაგრამ ამასთანავე, ჩვენ ისიც მოვიხსენიეთ, რომ ეს განსხვავება არ არის დამოკიდებული კანონის ან ადმინისტრაციული რეგლამენტის შინაგან იურიდიულ ბუნებაზე, რომ იგი შესაბამისი ორგანოების განსაკუთრებული ხასიათის შედეგია; აქედან კი ცხადია, რომ

შინაარსის მხრივ, ფორმალური თვალსაზრისის გარეშე, შეუძლებელია რაიმე განსხვავება აღმოვაჩინოთ მატერიალურ კანონსა და რეგლამენტს შორის. მატერიალური თვალსაზრისით, რეგლამენტი ისეთივე კანონია, როგორც საკანონმდებლო ორგანოს მიერ გამოცემული საერთო ხასიათის ნორმა. ასეთი დასკვნა, ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, შესწორებას მოითხოვს. მათი აზრით, მარტო საერთო და აბსტრაქტული ხასიათი არ არის საკმარისი იმისთვის, რომ რეგლამენტმა მატერიალური კანონის მნიშვნელობა მიიღოს. ამიტომ, ყველა საერთო ხასიათის ადმინისტრაციული განკარგულება მატერიალურ კანონს როდი წარმოადგენს, მათ შორის ერთგვარი დიფერენციაციაა საჭირო: ასეთია ლაბანდის თეორია, რომელიც უმნიშვნელო გამოწვევის გარეშე, მიღებულია მთელ გერმანულ პუბლიცისტიკაში. ზემოთ ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ კანონი შესაძლებელია განხილულ იქნეს, როგორც ფორმალური, ისე მატერიალური თვალსაზრისით. ლაბანდის აზრით, ეს ორი ერთმანეთისაგან განსხვავებული თვალსაზრისი, აუცილებელია განკარგულების (**Verordnung**) იურიდიული ბუნების გამოკვლევის დროსაც. ფორმალური თვალსაზრისით, განკარგულება (**Verordnung**) ენოდება ყოველ აქტს, რომელიც აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ არის გამოცემული. ფორმალური აქტები შინაარსის მიხედვით ორ ჯგუფად იყოფა: იურიდიულ განკარგულებად – **Rechtsverordnung** და ადმინისტრაციულ განკარგულებად – **Verwaltungsverordnung**.

იურიდიული განკარგულება იმით ხასიათდება, რომ ის ყოველთვის იურიდიულ ნორმას აწესებს და, ამიტომ, მატერიალურ კანონს გამოხატავს, ადმინისტრაციული განკარგულება კი მხოლოდ ტექნიკურ ნორმებს, მიზანშეწონილობის წესს შეიცავს და, ამიტომ მატერიალურ კანონს არ წარმოადგენს, თუმცა, მას ინდივიდუალური განკარგულებისაგან განსხვავებით, საერთო და აბსტრაქტული თვისება ახასიათებს, ამგვარად, ლაბანდის აზრით, საერთო და აბსტრაქტული შინაარსი საკმარისი არ არის კანონის მატერიალური ცნებისათვის, მატერიალური კანონი ამასთან ერთად სამართლის ნორმას უნდა გამოხატავდეს და აღმასრულებელ ორგანოს რეგლამენტს მხოლოდ მაშინ აქვს მატე-

რიალური კანონის ხასიათი, როდესაც იგი იურიდიულ ნორმას შეიცავს.

რას წარმოადგენს იურიდიული სამართლის ნორმა? სამართალი – ამბობს ლაბანდი – თავისთავად გულისხმობს ნების რამდენიმე სუბიექტის არსებობას. რამდენადაც ერთი სუბიექტის ნება განისაზღვრება მეორის ნებისყოფისაგან, მხოლოდ იმდენად არსებობს სამართალი. უკანასკნელს უმთვრესად ის თვისება ახასიათებს, რომ ის მიმართულია კერძო პიროვნებისადმი და ესა თუ ის ცვლილება შექვს კერძო პიროვნების იურიდიული მოქმედების სფეროში. თუ კანონი მიზნად პიროვნებათა თავისუფალი მოქმედების განსაზღვრას ისახავს, იგი იურიდიულ ნორმას შეიცავს. აქედან ცხადია, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლების განკარგულებას იმედანად ექნება კანონის ხასიათი, რამდენადაც ახდენს იგი ზეგავლენას პიროვნები იურიდიულ მოქმედებაზე, მისი თავისუფალი მოქმედების სფეროს ავიწროებს თუ აფართოებს. პირიქით ისეთი განკარგულება, რომელიც აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ გამოცემულია მმართველობის ამა თუ იმ საკითხის მოსაწესრიგებლად და რომელიც ამგვარად არავითარ ზეგავლენას არ ახდენს მოქალაქის უფლება-მოვალეობაზე, არ ატარებს იურიდიული ნორმის ხასიათს, იგი ვერ ჩაითვლება მატერიალურ კანონად, ვინაიდან, მისი მოქმედება ადმინისტრაციული აპარატის გარეშე არ გამოდის, ვინაიდან, იგი არ შეიცავს მოქალაქისადმი მიმართულ ბრძანებას, რაიმე ნორმას, რომლის ზეგავლენით ერთგვარ ცვლილებას განიცდის კერძო პიროვნების იურიდიული **status**-ი. ასეთია ლაბანდის თეორია. მიუხედავად იმისა, რომ მას ძალიან გავრცელებული ხასიათი აქვს, იგი ვერ ჩაითვლება ყოველმხრივ დასაბუთებულად. მთავარი ნიშანი, რომლის მიხედვითაც, ლაბანდის აზრით, განსხვავდებიან ერთმანეთისგან **Rechtsverordnung** და **Verwaltungsverordnung** იმაში გამოიხატება, რომ პირველი მათგანი გავლენას ახდენს მოქალაქეთა იურიდიულ მდგომარეობაზე, მეორე კი მმართველობის შინაგან საკითხებს აწესრიგებს და ამიტომ პიროვნების უფლება-მოვალეობაში არავითარი ცვლილება არ შეაქვს. სინამდვილეში ასეთი განსაზღვრა რასაკვირველია არ არსებობს; ყოველი განკარგულება, მიუხედავად იმისა, შეეხება

იგი ადმინისტრაციული აპარატის მოქმედებას თუ მოქალაქეთა ურთიერთდამოკიდებულებას, ერთგვარ გავლენას აუცილებლად ახდენს კერძო პიროვნებაზე.

მეორე მხრივ, არსებობს იურიდიული ნორმების მთელი რიგი, რომელიც მატერიალურ კანონს წარმოადგენს, მაგრამ მათ შინაარსს მოქალაქეთა უფლება-მოვალეობის განსაზღვრა როდი შეადგენს; ასეთია ყველა ე.წ. ორგანული კანონი, როგორც მაგალითად, სამინისტროების ორგანიზაცია, სახელმწიფოს ადმინისტრაციულ ერთეულად დაყოფა და სხვ. ეჭვგარეშა, რომ ყველა ის იურიდიული ნორმა, რომელიც ამ საკითხებს ანეხსრიგებს, როგორც ფორმალური ისე მატერიალური თვალსაზრისით, ნამდვილ კანონს წარმოადგენს, თუმცა მათ უშუალო მიზანი სრულებით არ მდგომარეობს ჩმასში, რომ რაიმე ცვლილება შეიტანოს პიროვნების იურიდიულ მოქმედებაში. დაბოლოს აღსანიშნავია, რომ ხშირად ერთი და იგივე საკითხი; როგორც კანონით, ისე რეგლამენტით განისაზღვრება. ასეთია მაგალითად, სამინისტროების ორგანიზაცია; ასეთ შემთხვევაში არ არსებობს არავითარი განსხვავება კანონის და რეგლამენტის შინაარსში; ლაბანდის თეორიის საფუძველზე შეუძლებელია ასეთი იურიდიული ფაქტების დამაკმაყოფილებელი ახსნა;

ყველა ამ მოსაზრების მიხედვით ლაბანდის კონსტრუქცია უარყოფილ უნდა იქნეს, ერთადერთი თვისება, რომელიც აუცილებელია მატერიალური კანონის ცნებისათვის, ეს არის მისი შინაარსის ზოგადი და საერთო ხასიათი, ცხადია, რომ იმ შემთხვევაში, როდესაც რეგლამენტი ამ თვისებას შეიცავს, იგი მატერიალურ კანონს წარმოადგენს.

როგორც აღვნიშნეთ, მატერიალური კანონის მეორე თვისებას მისი იმპერატიული ხასიათი შეადგენს. ამით იმის თქმა უნდათ, რომ კანონი შეიცავს ამა თუ იმ მოქმედების ბრძანებას ან აკრძალვას. ეჭვგარეშა, რომ უმრავლეს შემთხვევაში კანონის იმპერატიულ ბუნებაში ნათლად შეგვიძლია გავარჩიოთ კანონის დოგმატური შინაარსი, ასეთია მაგალითად, სისხლის სამართლის მთელი მატერიალური ნაწილი, მაგრამ იმ შემთხვევაში კი, როდესაც კანონის დოგმატურ შინაარსში არ არის აღნიშნული ამა თუ იმ მოქმედების

შესრულების ბრძანება ან აკრძალვა, შეიძლება იმის დამტკიცება, რომ იმპერატიული მომენტი აქაც კანონის დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს, რომ დავამტკიცოთ ამ დებულების ჭეშმარიტება აუცილებელია შევჩერდეთ იმგვარ კანონებზე, რომლებშიც იმპერატიული თვისება პირველი შეხედვით არ სჩანს.

ასეთია, უპირველეს ყოვლისა ყველა ის კანონი, რომელიც მიმართულია არა მოქალაქეებისადმი, არამედ თვით სახელმწიფო ხელისუფლებისადმი, რომელიც ამგვარად განმარტავს არა კერძო პირების მოქმედების ნორმებს, არამედ იმას თუ რა შეუძლია ან არ შეუძლია გააკეთოს სახელმწიფომ, და რა უნდა გააკეთოს მან. თითქმის ყველა კონსტიტუციაში არის ისეთი ნაწილები, რომლებიც სახელმწიფოს უფლება-მოვალეობას განსაზღვრავს. რა აზრი უნდა მიეცეს ამ ნორმებს? როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ სახელმწიფო თვითონ თავის თავს აძლევს ამ ნორმების სახით ერთგვარ ბრძანებას? ამ ფორმით დასმული ეს საკითხი თანამედროვე სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების უძნელეს ამოცანას წარმოადგენს და მისი ასე თუ ისე გადაჭრა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა წარმოდგენა აქვს შემუშავებული ამა თუ იმ მოძღვრებას სახელმწიფო ხელისუფლებაზე. არსებობს სამი ძირითადი ტიპი ამ საკითხის გადაჭრისა. პირველი მათგანი უმთავრესად გერმანიაში არის გავრცელებული, სადაც მის მთავარ წარმომადგენლად იერიინგი და ელიენკი ითვლებიან. ამ ავტორების აზრით, სამართალი მხოლოდ სახელმწიფოში არსებობს, ვინაიდან, იგი ყოველთვის სახელმწიფოს სამართალშემოქმედების ფუნქციის შედეგია; მეორე მხრივ, ყოველი ნორმა, სახელმწიფოს ხელისუფლების მიერ გამოცემული, სავალდებულოა არა მარტო კერძო პირთათვის, არამედ თვით სახელმწიფო ხელისუფლებისათვისაც და ამით უმთავრესად ხასიათდება თანამედროვე უფლებრივი სახელმწიფო. ამ ორ დებულებას შორის აშკარა წინააღმდეგობაა, და ამ წინააღმდეგობის თავიდან ასაცილებლად ეს ავტორები აყენებენ სახელმწიფო ხელისუფლების თვითშეზღუდვის პრინციპს. სახელმწიფო ხელისუფლება – ამბობენ ისინი – სუვერენული უფლებებით არის აღჭურვილი და ამის მიხედვით, შეუძლებელია, რომ რაიმე გარეშე ძალა მას ზღუდავდეს; თუ კი სახელმწიფო ხელისუფლება მაინც

შეზღუდულია მის მიერ გამოცემული სამართლის ნორმებით, ეს ამ აზრით უნდა გავიგოთ, რომ სახელმწიფო თავის საკუთარ ინტერესების შეგნებით თვით იზღუდავს თავის თავს.

ეს კონსტრუქცია უფრო ხელოვნური სპეკულაციის შედეგია, ვიდრე რეალური სინამდვილის გაგებით ნაკარნახევი დასკვნა, თანამედროვე სახელმწიფოს წარმოშობის ისტორია ნათლად გვიჩვენებს, რომ სახელმწიფო ხელისუფლების შეზღუდვა არა თვით ამ ხელისუფლების კეთილი სურვილებით იყო გამოწვეული, არამედ აბსოლუტიზმის წინააღმდეგ მკაცრ რევოლუციურ ბრძოლაში სიხლით და მახვილით იყო მოპოვებული. სახელმწიფო ხელისუფლების მისივე სურვილით და ნებისყოფით შეზღუდვა უფრო მირაჟია, ვიდრე რეალობის გამოხატველი აზრი, სინამდვილეში, აქ არც არსებობს რაიმე შეზღუდვა, ვინაიდან სახელმწიფოს, თავისი სუვერენული უფლებების ძალით, ყოველთვის შეუძლია უკუაგდოს კანონით დანესებული ზღუდე და საზღვარი. ამ მოსაზრებებით იერიנג-ელინეკის კონსტრუქცია უარყოფილ უნდა იქნეს.

სხვაგვარი მოსაზრებებით ასაბუთებს დიუგი თავის მოძღვრებას სახელმწიფო ხელისუფლების კანონით შეზღუდვის შესახებ. დიუგის აზრით, კანონს სავალდებულო ხასიათი აქვს არა იმიტომ, რომ იგი სახელმწიფოს ნებას შეიცავს, არამედ იმიტომ, რომ იგი სოციალური სოლიდარობის პრინციპს გამოხატავს. არსებობს ერთგვარი ობიექტური ნორმა, რომელშიც პოზიტიურ სამართალზე მალლა დგას და რომელიც ერთნაირად არის სავალდებულო, როგორც ქვეშევრდომთათვის ისე სახელმწიფოსათვის. კანონი სავალდებულოა არამარტო იმიტომ, რომ იგი ერთგვარ იმპერატივს შეიცავს, არამედ იმიტომ, რომ იგი ობიექტურ ნორმას – სოციალური სოლიდარობის პრინციპს – გამოხატავს, რომელიც თავისთავად სავალდებულოა სახელმწიფო ხელისუფლებისათვის, ვინაიდან იგი არსებობს სახელმწიფომდე და მასზე მალლა დგას. ასეთია მოკლე დიუგის კონსტრუქცია. პირადად ჩვენ არც ამ შეხედულებას ვიზიარებთ. სოციალური სოლიდარობის პრინციპი სრულებით არ წარმოადგენს მეცნიერულად დასაბუთებულ უდაო ჭეშმარიტებას; იგი მხოლოდ უბრალო ჰიპოთეზაა, რომელსაც

ისეთივე ღირებულება აქვს, როგორც სახელმწიფო სამართლის ყველა სხვა ჰიპოთეზას. შეიძლება სულ სხვადასხვა შეხედულება იქონიოს ადამიანმა იმაზე, თუ რას მოითხოვს სოციალური სოლიდარობა და, როგორი იურიდიული შედეგები გამომდინარეობს მისგან, ვინაიდან სოლიდარობის პრინციპი მტკიცედ ჩამოყალიბებულ ცნებას როდი წარმოადგენს. იგი სრულებით არ გამომდინარეობს პოზიტიური სამართლის იურიდიული ბუნებიდან, პეტრაჟიციკის ტერმინოლოგია რომ ვიხმაროთ, უფრო ინტუიტიური სამართლის დარგს ეკუთვნის. ამიტომ, მას არა ობიექტური, არამედ სუბიექტური ხასიათი აქვს. ასეთ მერყევ სუბიექტურ ნიადაგზე, რასაკვირველია, შეუძლებელია დადებითი კანონმდებლობის იურიდიული ბუნების მეცნიერული კონსტრუქცია.

საკითხის სწორად გადასაჭრელად აუცილებლად საჭიროა სახელმწიფო ორგანოს ცნების წინასწარ განმარტება. შესაძლებელია მხოლოდ ორი პასუხი იმის შესახებ, თუ რას წარმოადგენს სახელმწიფო ორგანო იურიდიული თვალსაზრისით. ერთი შეხედულებით სახელმწიფო ორგანო ფიზიკურ პირებს ეწოდება, რომლებიც ხელისუფლების ამა თუ იმ ფუნქციას ასრულებენ. ასეთი შეხედულება უარსაყოფია. პოლიტიკურ ცხოვრებაზე დაკვირვება ნათლად გვიჩვენებს, რომ სახელმწიფო ორგანო და ფიზიკურ პირთა ნება ერთნაირ იურიდიულ ღირებულებას როდი წარმოადგენს. ფიზიკური პირი და იურიდიული ორგანო სახელმწიფო ცხოვრების ერთი მეორისაგან განცალკევებულ იურიდიულ ბუნებას ატარებს, მიუხედავად იმისა, რომ ფიზიკური პირები, რომლებიც ამ ორგანოს ფუნქციას ასრულებენ ხშირად ცვლიან ერთმანეთს, და პირიქით, შესაძლებელია, რომ ერთი და იგივე ფიზიკური პირის სამსახურის დროს სახელმწიფო ხელისუფლების მიერ არსებითად შეიცვალოს ამა თუ იმ ორგანოს კომპეტენცია, მისი იურიდიული თვისება. აქედან ცხადია, რომ იურიდიული ორგანო ფიზიკური პირებისაგან დამოუკიდებლად არსებობს. წმინდა იურიდიული თვალსაზრისით, იგი წარმოადგენს სამართლის ნორმების მთლიანობას, რომელიც სახელმწიფოს ნებას გამოხატავს. ეს უკანასკნელი და ფიზიკური პირის ნება ერთი და

იგივე როდია. თავისთავად ფიზიკური პირის ნებას არავითარი იურიდიული მნიშვნელობა არა აქვს. უკანასკნელი ამ მნიშვნელობას მხოლოდ მაშინ იღებს, როდესაც იგი სახელმწიფო ორგანოს წარმოადგენს, როდესაც მისი ნება და ამ ორგანოს ნება ერთი და იგივეა. ჩვენ შეგვიძლია ორი მომენტი გავარჩიოთ; ერთი მხრივ, სახელმწიფო ორგანოს ნება და მეორე მხრივ, იმ ფიზიკური პირის ნება, რომელიც ორგანოს ფუნქციას ასრულებს. მათი ნება შეიძლება ერთმანეთს ემთხვეოდეს. მაგრამ ისიც შესაძლებელია, რომ მათ სხვადასხვა მიზნები ამოძრავებდეთ და ამ შემთხვევაში, ჩვენ საქმე გვაქვს იმ მოვლენასთან, რომელსაც ფრანგები აღნიშნავენ როგორც **detournement de pouvoir** რასაკვირველია, უკანასკნელ შემთხვევაში ფიზიკური პირის მიერ შესრულებული აქტი მოკლებულია იურიდიულ მნიშვნელობას.

როდესაც სახელმწიფო ხელისუფლება სამართლის ამა თუ იმ ნორმას აწესებს, ჩენ ვლავარაკობთ, რომ მას სავალდებულო იმპერატიული ხასიათი აქვს; ეს იმპერატივი მიმართულია მოქალაქეებისადმი, მაგრამ ამასთანავე იგი სავალდებულოა თვით სახელმწიფო ხელისუფლებისათვის. რა აზრი უნდა მივცეთ ამ უკანასკნელ გამოთქმას? თავისთავად ცხადია, რომ კანონში გამოხატული იმპერატივი არ შეეხება სახელმწიფო ორგანოებს; ერთი მხრივ, სახელმწიფო ხელისუფლება სინამდვილეში ამ ორგანოების სახით არსებობს და გარეშე ამ ორგანოებისა იგი არაფერს წარმოადგენს; იურიდიული ორგანოები – ეს იგივე სახელმწიფო ხელისუფლებაა; მეორე მხრივ, სამართალი სახელმწიფო ხელისუფლების არსებობის ერთადერთი ფორმაა. იურიდიული თვალსაზრისით, სახელმწიფო ხელისუფლება სახელმწიფოში არსებული უფლებრივი წყობილება და ყოველი სამართლის ნორმა სახელმწიფო ხელისუფლების შემადგენელი მომენტიცაა, თუ ეს ასეა, შესაძლებელია სახელმწიფო ხელისუფლების და სამართლის ნორმის ერთმანეთთან დაპირისპირება, მაშასადამე, შეუძლებელია იმის თქმაც, რომ სამართლის ნორმაში გამოხატული იმპერატივი მიმართულია სახელმწიფო ხელისუფლებისადმი. ამ იმპერატივს სულ სხვა რამ ააქვს მხედველობაში, ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ სახელმწიფო ორგანოების ფუნქციას ფიზიკური პირები ასრულებენ. უკანასკნელთა ნება

ხშირად ემთხვევა სახელმწიფოს ნებას, მაგრამ ხშირად განსხვავებულ მიმართულებას იღებს. სამართლის ნორმა, რომელიც სახელმწიფო უფლება-მოვალეობაზე ლაპარაკობს, თავისი იმპერატივით სწორედ ამ ფიზიკური პირის ნებას შეხება. მისი მიზანია ეს ნება სახელმწიფოს ნების სწორი გამოხატველი გახადოს და მამასადამე, აკრძალოს ამ ნების ისეთი მიმართულება, რომელიც სახელმწიფო ხელისუფლებას არ მიაჩნია დასაშვებად. ასეთია ამ საკითხის ერთადერთი, სწორი იურიდიული კონსტრუქცია.

მეორე მაგალითს ამგვარი კანონებისა, რომელშიც ერთი შეხედვით არ სჩანს იმპერატიული მომენტი, ე.წ. ფაკულტატიური კანონები იძლევიან. ასეთი კანონები უმთავრესად სამოქალაქო სამართლის დარგში გვხვდება: სავალდებულო ხასიათს ეს კანონები მხოლოდ მაშინ იღებენ, თუკი კერძო პირებს შორის, კანონით გათვალისწინებულ საკითხებში არ მოხდა შეთანხმება, ამაში მდგომარეობს მათი განსხვავებული ხასიათი. ერთი შეხედვით, ამგვარ კანონებში გამოხატულ იმპერატივს ფაკულტატიური და არა აუცილებლად სავალდებულო ხასიათი აქვს მაგრამ ასეთი შეხედულება არ არის სწორი. ფაკულტატიურ კანონებს ისეთივე სავალდებულო ხასიათი აქვს, როგორც ყველა სხვა კანონს, მაგრამ მათში გამოხატული იმპერატივი სამოქალაქო სამართლის სხვა ნორმებისაგან განსხვავებით, მიმართულია არა კერძო პირის, არამედ თვით მოსამართლისადმი, რომელსაც იგი ავალებს სამართლის შესაბამისი ნორმის შეფარდებას იმ შემთხვევაში, როდესაც მხარეებს შორის შეთანხმება არ მოხდა. ამგვარად, ამ შემთხვევაშიც იმპერატიული ხასიათი მატერიალური კანონის ცნებისათვის დამახასიათებელი ის ძალაა, რომლითაც იგი სისრულეში მოდის. მაგალითად: პლანიოლის განმარტებით კანონი ისეთი ნორმაა, რომლის შესრულება ძალით არის უზრუნველყოფილი. ასეთი განმარტება მიუღებელია. ერთი მხრივ, არსებობს მთელი რიგი კანონებისა, რომელთა შესრულების ძალით უზრუნველყოფა მოკლებულია ყოველგვარ აზრს, ასეთია მაგალითად ყველა ის კანონი, რომელიც სახელმწიფო ცენტრალური ორგანოების უფლება-მოვალეობას აღნიშნავს, მეორე მხრივ, ძალა

იროდიონ სურგულაძე

თავისთავად მმართველობის ტექნიკურ მხარეს ახასიათებს, ვიდრე კანონის იურიდიულ ბუნებას.

ზემოაღნიშნულის მიხედვით ჩვენ შეგვიძლია შემდეგნაირად განვმარტოთ მატერიალური კანონი: მატერიალური თვალსაზრისით, კანონი სამართლის ისეთ ნორმას ეწოდება, რომელსაც საერთო და ზოგადი შინაარსი აქვს და რომელიც იმპერატიულ ხასიათს ატარებს.